

ЗНАЧАЈНО НАУЧНО ПРЕГНУЋЕ

Историја Црне Горе обухвата њену прошлост, у којој су се смијенила неколика цивилизацијска круга, трагове више култура, тако да ти цивилизацијски и културни слојеви чине њену разноврсну и богату историјску баштину, која превазилази црногорске оквире.

Историјска наука заједно са својим помоћним дисциплинама, археологијом и другим знаностима, установила је постојање људских заједница и насеља на територији данашње Црне Горе уназад 180.000 година. На простору Црне Горе своје трагове оставиле су у далекој прошлости грчка, илирска и римска цивилизација. Досељавање наших словенских предака на Балкан, уз обалу Јадранског мора, десило се, најмасовније, крајем шестог и у првој половини седмог вијека.

Раздобље од досељавања до формирања прве словенске државе на византијским просторима - *Дукље* доста је сложено и неизучено због оскудности историјских извора. Међутим, у потоње вријеме тај мозаик се попуњава публикавањем релевантне грађе и извора (десетотомни корпус "*Монумента Монтенегрина*"). Доскорашња сазнања ослањала су се на сачуване византијске и латинске изворе и "*Љетопис попа Дукљанина*" с краја XII вијека.

Први писани помен у изворима једног владара који је управљао нашим словенским прецима јесте о архонту Петру из X вијека, чији лик је представљен на оловном печату. Након њега значајније владарско име је дукљански кнез (по некима и краљ) који је на размеђу два миленијума управљао државом дукљанских Словена, *Јован Владимир*, касније проглашен за свеца. Његов синовац Војислав ослободио је дукљанску архонтију испод доминације Источног римског царства илити Византије и постао родоначелник угледне и успјешне *династије Војислављевића*.

У раздобљу од 170 година, колико је управљала Дукљом, односно Зетом, смијенило се осам краљева из те династије, све док није насилно ушла у српску државу Немањића.

Михаило Војислављевић добио је 1078. године инсигније краљевске моћи од римског папе. Тиме је Дукљанска држава, у то вријеме познатија као Краљевство Словена, ушла као независна и суверена у ред европских цивилизованих држава.

Ето, скоро хиљаду година је прошло од када је црногорски народ добио свога првог краља, одлучнога, мудрога и достојанственог Михаила. На жалост, Црногорци и црногорска држава нијесу се сјетили да прославе овај велики јубилеј. Али су зато славили и прослављали туђе краљеве и војсковође и њихове изгубљене битке. Тек у посљедње вријеме Црногорци се освјешћују и присјећају великих дана сопствене прошлости. Можда је судбина удесила да се 1000-годишњица првог црногорског краљевства обиљежи у независној и опет међународно признатој Црној Гори. Но, умјесто најбољих жеља што ће бити, вратимо се основној историјској нити. Као што је познато, неке сусједне историографије прогласиле су Дукљанску државу првом српском краљевином, иако из онога што су о њој написале произилази да је она државна претходница искључиво Црне Горе и њеног народа, који је као субјект историје ступио на европску сцену много прије него што би то неки хтјели. Па и данас се види да дукљански краљеви припадају само народу Црне Горе, а не ономе који их својата и кити се њиховом славом и величином, а имају своје "првовенчане" владоце.

У историјском ходу кроз црногорску повјесницу, уз скоро двовјековну аутономију у држави Немањића, смијениле су се касније неколике наредне династије: *Балишићи*, *Црнојевићи*, *Петровићи*. Али, иако формално под турском влашћу, од почетка XVI до краја XVII вијека, Црна Гора је фактички била под управом дугог ланца владика из разних племена и под надзором Општег црногорског збора. Тек са Петровићима долази до историјског обнављања државне идеје и саздања црногорске националне државе, која је *de jure* међународно признање добила 1878. на Берлинском конгресу, иако је много раније њен слободни подловћенски дио фактички био слободан и независан.

Црна Гора је била принципат па владикат, од 1851. кнежевина а од 1910. поново краљевина. Та држава је, у великом свјетском рату, иако на страни побједника, нестала неправедно 1918. године, када је дошло до српске реокупације и десио се њен насилни улазак у Краљевину СХС али врло брзо и буђење, па васкрснуће у социјалистичкој Југославији. Дезинтеграцијом те државе у посљедњој деценији XX вијека, једино Црна Гора није стекла пуну независност.

Овај кратак преглед прошлости Црне Горе и њеног народа вратио нас је пројекту интегралне *Историје Црне Горе*, започетом прије неколико деценија и, након три објављене књиге у четири тома, прекинутом

на волшебан начин - мијешањем политике у историјску науку. И поред више покушаја да се рад на том пројекту настави, тек је нешто конкретно учињено на самом крају XX вијека. Захваљујући Историјском институту Црне Горе, прегалаштву његових руководећих људи, Научног вијећа и разумијевању ондашњег помоћника министра за науку, а нарочито спремности барда црногорске историографије, академика *Бранка Павићевића* да се прихвати рада на четвртој књизи - прекинути пројекат је помјерен са мртве тачке и, на велику срећу, успјешно настављен.

Имам част и задовољство што као један од актера у оживљавању овога капиталног пројекта, учествујем у промоцији изузетног научног остварења - четврте књиге *Историје Црне Горе*, под насловом "*Саздање црногорске националне државе*", сложене у два тома, који и по руху и духу личе на претходне томове, али се, иако не суштински, и знатно разликују, што је и разумљиво. Јер, како рече Бифон "Стил је сам човјек", тако да су изразита индивидуалност академика Бранка Павићевића и његово огромно искуство дали особен печат овом вриједном научном дјелу, као и специфични научни поступак, метод који је овај реномирани историчар користио.

Књига коју данас предајемо научној и другој јавности представља не само издавачки подухват Историјског института Црне Горе и НЈП "Побједе" него и значајно научно прегнуће, културни догађај. Ово капитално дјело као историографски једвачек црногорске историографије, објављено је у години у којој је, иако скромно, обиљежена њена 250-годишњица, почетак црногорске историографије чији је родоначелник владика Василије Петровић Његош, печатавши 1754. године прву историју Црне Горе - под насловом "Историја о Черној Гори", у Москви, на руском језику. Тако је, како је неко луцидно примјетио, црногорска историографија започела синтезом, иако историографске синтезе долазе знатно касније, последице бројних монографских обрада, студија, чланака, хроника, на темељу архивске грађе и историјских извора, резултата археологије, историје умјетности, упоредне лингвистике...

Када се подухватио замашног и врло деликатног посла да у једној књизи сажме огромно историјско сазнање и научно искуство не само своје него и генерација историчара и склопи синтезу историје Црне Горе од краја XVIII вијека до Берлинског конгреса 1878. године, академик Павићевић је, осим бројних својих радова, студија и чланака који се односе на ово преломно раздобље црногорске историје, имао и своје четири изузетне монографије, врло кохерентне и методолошки солидно фондиране. Једна се односи на државноправну историју Црне Горе и њено обнављање под Петровићима, те монографске обраде Петра I Петровича Његоша и књаза Данила, док се четврта бави ратом из 1862.

године, односно владавином младога књаза Николе, на коју је не мали печат оставио његов отац, велики војвода Мирко Петровић, који је цијелог себе уградио у независност Црне Горе и њену слободу.

Академик Бранко Павићевић, иако у поодмаклим годинама, свој задатак је испунио солидно и досљедно, што потврђује његову другу, духовну младост. Иако је суверено владао знањем о овом раздобљу црногорске прошлости, ипак му није било лако да га обухвати и транспонује у синтетичко-аналитичко штиво, примјерено жанру историје.

Четврта књига *Историје Црне Горе*, под посебним насловом "*Саздање црногорске националне државе (1784-1878)*", заузима посебно мјесто у историји црногорске историографије, како по начину казивања, тако и по замаху критичког промишљања и просуђивања, како по концепцији и структури тако и по излетима у филозофију историје. Но, то је предмет шире обраде и превазилазио би оквире овога свечаног и пригодног представљања дјела које нас је окупило данас и овдје.

Прилика је да кажемо да су и ранији томови *Историје Црне Горе* солидно написани и методолошки утемељени, упркос каснијим сазнањима или неким предрасудама па и тенденциозностима врло компетентних аутора. Са овим новим томовима прошлост Црне Горе до Берлинског конгреса повезана је у цјелину.

Пошто се у *четвртој књизи* обрађује можда најделикатније, преломно раздобље у конституисању црногорске националне државе, она, сама по себи, представља посебан допринос цјеловитијем приказу историјског развика Црне Горе.

Слиједећи принцип ранијег пројекта да се историографска обрада црногорске прошлости не своди на обраду крупних историјских личности нити само на приказ политичких и ратних збивања, већ на систематско сагледавање у односу општег, посебног и појединачног, академик Бранко Павићевић је успио да оствари својеврсни научни синкретизам, иако неке димензије тога дијела повијести Црне Горе, као што су економска и културна, нијесу довољно наглашене.

Без обзира на то научна вриједност и интерпретација догађаја су несумњиве, иако има разлика у односу на раније књиге *Историје Црне Горе*. Међутим, раздобље које је предмет обраде у четвртој књизи *Историје* захтијевало је и другачији приступ, јер је и само било другачије у односу на ранија историјска догађања. У томе је и особеност Павићевићевог научно-синтетичког дјела о саздању црногорске националне државе. У њему је сачувана основна концепција вишетомне Историје Црне Горе, као и основне поставке њене периодизације.

Као један од рецензената имао сам и имам својих примједби, али да не будем малициозан као онај који није могао да нађе никакву ману

Његошу, па је примијетио: "Танка су му кољена"! Ипак, истичем да сва подручја данашње Црне Горе нијесу довољно једнако обухваћена, што се објективно и није могло постићи у нарочитој мјери. Али магистрално казивање је интегрално. У односу на раније ауторе *Историје Црне Горе*, Павићевић је имао срећну околност да се користи и резултатима нових истраживања која су помјерила границе сазнања, да се користи новим изворима и архивском грађом, резултатима доминантно својих али и туђих научних истраживања.

Са ове научне дистанце раније књиге *Историје Црне Горе* нијесу научно потпуне, али у том смислу и ово Павићевићево дјело чека слична судбина, јер наука осваја нове просторе и новим сазнањима моћније и изоштраније освјетљава прошлост. Уосталом, свака генерација на свој особен начин тумачи прошлост и са њом кореспондира.

У четвртој књизи *Историје Црне Горе* у два тома, коју управо представљамо, маестрално су обрађена питања политичке историје Црне Горе у предметном периоду. Павићевићево казивање нема стереотипно обиљежје биографије владара о којима пише, иако су вишеструко истакнути њихов стварни значај и улога у свом времену и допринос подизању црногорске националне државе. Борба за слободу и независност земље и учвршћивање органа земаљске власти, изградња државног апарата, као и континуитет државне и националне идеје ненаметљиво су уткани, као посебни и пресудни чиниоци, у кохерентно штиво. Осим унутрашњих друштвених и политичких прилика, аутор је обрадио и питање спољно-политичких процеса и односа као и утицај спољњег чиниоца, великих сила, на судбину Црне Горе. Уз то, иако овлаш, оцртане су економске и друге прилике у земљи.

У метод рада на овој књизи уграђен је и ауторов високи степен разумијевања свих релевантних чинилаца и њихово, мање-више, истовремено дјеловање на развој државе и друштва, на опстанак и судбину Црне Горе.

Академик Павићевић је у писању овог дјела користио огромну литературу, страну и домаћу, као и изворе из страних и југословенских архива. Ослањајући се на сопствену ерудицију, велико искуство, научни ауторитет и интегритет. Аутор на жалост, није користио уобичајену научну апаратуру већ се определијелио да изворе и коришћену литературу да као обимнију библиографију на крају књиге. Држим да је аутор дао скоро све одговоре на бројна питања овог по много чему преломног и судбоносног периода у црногорској историји. Осим обраде свих снага које су радиле на конституисању црногорске националне државе, академик Павићевић је истакао и отпоре томе великом прегнућу. Тих отпора је увијек било, како што их, уосталом, има и дан-данас. У књизи је

указано на специфичне услове у којима се обнављала државна идеја и стварала свијест о националној држави. Специфичност тих услова одређивала је процесе и догађаје. Из научно строгог и обазривог казивања о саздању црногорске државе види се и њено потврђивање у окружењу и у Европи. Нема сумње да оба тома четврте књиге *Историје Црне Горе* својим садржајем и начином обраде потврђују мисао да се ради о веома значајном и преломном добу у повјесници Црне Горе.

Спољни и унутрашњи догађаји и збивања определијели су аутора у конципирању и методолошком осмишљавању четврте књиге, првог и другог тома. Први обухвата вријеме Петра I и Петра II, као и почетак владавине књаза Данила, док се други бави посљедњим годинама владе књаза Данила и владавином књаза Николе до стицања формалне црногорске независности, коначног међународног признања.

У овом дјелу су изложени стварни односи међу људима у црногорском племенском друштву, као и међу самим племенима, њихов однос према цјелини, према централној државној власти и њеним органима. Павићевић је, с њему својственом објективношћу, обрадио реалну историју Црне Горе у томе времену, указујући на сву сложеност ондашње мале Црне Горе, на њено постепено разрастање и ослобођење оних крајева који су били под Турском, чије је историјске границе, у недоба, јасно сагледао и владика Василије Петровић. Аутор је ненаметљиво и мудро показао сву контроверзност црногорског друштва, његов конзервативизам, трајање анахроних појава, али је истакао и вјековно јединство и слогу црногорску, који су израстали пред великим опасностима и невољама. Ова књига је, у ствари, историја црногорског унутрашњег обједињавања, националне и државне кохезије, нарастања државне моћи и националне свијести и самосвијести, али она указује и на одређене центрифугалне снаге које су из себичних интереса вукле у страну. Тек у овом дјелу, иако оно није књига дисконтинуитета у интегралном пројекту, дошао је до изражаја отклон, више научни него политички, од српске "научне" великодржавне мисли и великонационалног концепта, од чега није имун већи дио историографије о Црној Гори, па у извјесној мјери ни ранији томови *Историје Црне Горе*, иако се ради о даљим историјским епохама.

По академику Павићевићу, Петар I је обновитељ државног континуитета и саздатељ националне државе, објединитељ њеног народног бића, духовни отац његове народносне супстанце, историјског и културног идентитета црногорског.

Петар I је васкрсао вишестолетно црногорско отачаство, дао му славу "краљевства отпрва", иако је већи његов дио био под туђином - Турском и Аустријом. Посебно је наглашен руски фактор и култ Русије у изградњи црногорске националне државе. Иако је значај појаве

Петра I судбоносан у црногорској историји и његов долазак за владику пресудан за даљу судбину Црне Горе и државну мисао Црногораца, ова књига је указала и на државнички значај и мисију и Петра II, књаза Данила и књаза Николе.

Петар I је афирмисао свијест о националној заједници Црногораца, али његови насљедници из личних и идеолошких разлога, романтичарских илузија и заблуда, нијесу били у томе особито досљедни. Упоредо са националном црногорском идејом афирмисана је и идеја о јужно-словенској узајамности и свесрпском јединству, што је било у духу тога времена. Ипак, четири поменута Петровића су успјела да споје оно што је и природа спојила у цјелину, а што су раздвојили освајачи и вријеме, прво духовно па стварно зидали су Црну Гору из темеља ка крову.

Петровићи су изнова открили оно што су Црногорци већ имали - стару државну славу и величину, свијест о њој. Пошто није било већих "црних рупа" у црногорској историји, као у неким другим, било им је лакше у томе саздавању, али и теже зато што су други врло лукаво похитали да црногорским прегнућима крпе "црне рупе" у сопственој повјесници.

Четврта књига *Историје Црне Горе* аутора академика Бранка Павићевића успоставља јединство културне и духовне оријентације Црногораца кроз новију историју. И овдје се потврђује, као и кроз цијелу црногорску повјесницу, да борба за слободу и независност испуњава сва прегнућа народа црногорског, његових главара и владара. Слобода и независност - државна и црквена. Али и слобода појединца.

Академик Павићевић је суптилном упоредном анализом указао и на то како је ослобођење Србије кроз два устанка на почетку XIX стољећа и васкрс српске државе након троиповјековног хијатуса потпомогао ослободилачку борбу Црногораца, али и то како је васкрс српске великодржавне мисли запријетио Црној Гори и њеном опстанку новом опасношћу, поред Аустрије и Турске. Та нова околност довела је и до својеврсне индукције друге државне и националне свијести у дијелу црногорског друштва и ухватила у њему коријен. То је, између осталог, довело до нестанка Црне Горе 1918. године.

Док о обновљеној српској држави није било ни помена, што се види на почетку првог тома, Црна Гора је неколико стољећа обнављала и саздавала своје мало државно здање, које се прегнућима народа црногорског разрастало и у ширину и у висину. На жалост, српско народно уједињење показало је политичку агресивност према Црној Гори, позивајући се на пројектоване флоскуле о српским средњовјековним земљама и српском народу у цјелини. Управо Вук Стефановић Караџић је, слиједећи романтичарске заблуде о вјечности српског средњег вијека

и аспирације српске вазалне Пећке патријаршије под Турцима, афирмисао великосрпске државне и националне границе - Срби сви и свуда.

Док је Црна Гора изграђивала на бојном пољу своје национално јединство и саздавала државно здање, тек ослобођена Србија, поготово њени каснији идеолози и вође, Гарашанин, Обреновићи и Карађорђевићи, смишљали су како да је приграбе и присвоје. Та намјера је замуфлирана кроз наводну династичку борбу двије одвојене, историјски засебне, временом раздвојене, самосталне државе око имагинарног свесрпског пријестола у којој црногорска династија, упркос својим илузијама и црногорском донкихотизму није имала никакву шансу. Истина, Павићевићево дјело о томе даје само повод за размишљање, мада се директно тиме не бави. Оно што се из њега јасно види јесте континуитет црногорске државности, као и континуитет црногорске државне политике - који је водила држава, односно четворица њених владара. Павићевићево казивање посредно указује на континуитет политике која се, уз досљедност у недосљедности, осим Русије, водила задуго према Црној Гори, како великих сила тако и окружења, нарочито српског. Рецидивни тог негативног континуитета осјећају се донекле и данас.

Павићевићеви томови у *Историји Црне Горе* нијесу пука хронологија догађаја и процеса, већ истинска научна прича, обједињена и систематична, испричана у форми синтезе о Црној Гори и Црногорцима од краја XVIII до треће четвртине XIX вијека и прегнућима у саздавању националне државе, о њиховим побједама и ријетким поразима на бојном пољу, али и на дипломатском, у више фаза кроз које су на том путу морали да прођу до пуног међународног признања.

Ако је историја учитељица живота, како се то често каже, ова књига, осим што даје релевантна и провјерена сазнања и историјски објективну, критичку истину о преломном периоду новије црногорске прошлости, требало би да буде, иако то није њен основни циљ, и поучна. Из ње се види колико је народне енергије, духовних прегнућа, колико страдања и погибија толиких генерација уграђено у државно здање Црне Горе, колико је скупа црногорска слобода, којом цијеном је плаћана. Али и то да она није дата једном за свагда, већ да се за њу мора увијек и изнова борити, по оној Његошевој "Пас свакоји своје бреме носи".

Вишетомна *Историја Црне Горе* је, у ствари, историја црногорске слободе. Ако ње нема - нема ништа. Јер она је изнад свега. Изнад државе и изнад народа. Зато, пошто још није завршена интегрална *Историја Црне Горе* ово је прилика да се сагледа колико је то неопходно учинити и за науку и за државу.

Проф. др Бранислав Ковачевић